

POZNÁMKY K METODOLÓGII SPOLOČENSKÝCH VIED

COMMENTS ON THE METHODOLOGY OF SOCIAL SCIENCES.

EUBOMÍR HOLKOVIČ

ABSTRACT

The modernization of the social sciences marks the starting point of change in scientific thought, which is evident from the middle of the last century. These changes gradually shifted the entire spectrum of science and currently influence the development of the social sciences. In this paper we will highlight the inconsistencies of this modernization, which relates to the continuation of the mechanistic interpretation of the world. Forward shifts in social science presuppose an understanding of the individual and society as a whole, with all its' internal relations, contradictions and intrinsic activity.

Key words: industrial company, information society, paradigm, social sciences.

ÚVOD

Je čosi, čo pôsobí tajuplne.
Pred nebom aj zemou bolo to.
Jak tiché, jak prázdne!
Stojí samé a nemení sa.
Obieha v kruhu a nezlyháva.
Je treba pokladať ho za matku sveta.
Nepoznám jeho meno.
Ak ho mám označiť slovom, hovorím: Cesta.

Začnem takýmito mystickými slovami o vzniku sveta, „ktoré pochádzajú z okúzľujúcej básne zloženej z piatich tisíc znakov, básne pojednávajúcej o tao, básne menom *Tao-te-t'ing*. Tá báseň bola napísaná pred takmer dvoma a pol tisíc rokmi a už tradične je jej autorstvo pripisované Starému majstrovi meno Lao-c'.“ (Reid, D. 2005, s. 11)

Rozvoj novodobej vedy od 16. storočia je charakteristický tým, že v duchovnom živote v Európe sa príroda stala objektom, človek sa stal subjektom a veda sa nedostatočne venovala duchovnému rozmeru javov. Praktickú zásluhu na tejto zmene ľudského myslenia majú traja významní vedci, ktorí formujú nový vedecký obraz sveta. Sú to Galileo Galilei a

jeho požiadavky na matematizáciu vedy, Francis Bacon a jeho zavedenie empirickej metódy a René Descartes s rozvojom deduktívnej metódy. Za zakladateľa novodobej vedy však považujeme Issaca Newtona, ktorému sa podarilo spojením názorov svojich predchodcov zavŕšiť proces výstavby novovekej vedy, ktorý umožňoval predpovedať nové javy a tieto predpovede dokázal experimentálne overovať.

Spustilo sa tak obdobie v rozvoji ľudského myslenia v tzv. západnej civilizácii, keď človek v súlade s rozvojom priemyselnej spoločnosti, nadobúdal dojem, že svet okolo neho je usporiadaný, samoregulujúci sa a jeho správanie je vypočítateľné. Svet sa chápal ako lineárny systém, kde následok je úmerný príčine a chovanie systému do budúcnosti sa dá jednoznačne predpovedať. V spoločnosti vznikala eufória z úspechov vedy a veda sa stala akýmsi novodobým náboženstvom. „Toto deterministické opojenie dosiahlo vrcholu už v noci 23. septembra 1846, keď nemecký astronóm J. G. Gale objavil na prvý pohľad planetu Neptun podľa výpočtov francúzskeho astronóma U. J. J. Le Verriera.“ (Vaško, T. 2003 s. 1). Objavili sa dokonca názory, hlavne prírodovedcov, že úprimne ľutujú svojich nástupcov, pretože všetko podstatné už bolo objavené. Tieto názory mali krátky život a už koncom 19. storočia sa „objavovali javy, ktoré vykazovali nepredvídateľné chovanie. Bolo napríklad známe, že elektrický odpor telies klesá s klesajúcou teplotou. ...supravodivosť“ (Vaško, T. 2003. s. 1.) a mnoho ďalších javov sa nedalo vysvetliť newtonovskou pravidelnou dynamikou a tento proces vyvrcholil objavom teórie relativity Albertom Einsteinom. Neustále fungujúca a rozvíjajúca sa priemyselná spoločnosť, ktorá nadobúdala hlavne materiálnu a mocenskú prevahu nad ostatným svetom však pomohli udržať funkčným takýto názor väčšiny na svet v podstate až do dnešných čias. Zaujímavý je v tomto smere názor D. Reida, ktorý hovorí newtonovská fyzika vidí vesmír ako súbor rozptýlených, statických a spolu nesúvisiacich objektov, z ktorých každý má určitú hodnotu a funguje v rámci absolútnych zákonov. Naproti tomu taoizmus vidí vesmír ako živé prúdiace sily, ktoré sa pohybujú bez ustania, pričom všetko zo všetkým súvisí a vzájomne reaguje. Existencia každej súčasti závisí na pôsobení vlastného peotikladu. (Reid, D. 2005 s. 35). Je celkom logické, že ako prvé vedné disciplíny, ktoré sa museli podieľať na hľadaní novej vedeckej paradigmy boli fyzika, biológia a psychológia, teda vedy o fungovaní matérie, živých organizmov a ľudského rozumu. Ich rozvoj dospel k tomu, že znovu dochádza k akceptácii človeka ako súčasti prírody a k zameraniu sa vedy aj na duchovný rozmer skúmaných javov. Fyzika sa posunula od nezničiteľnej a večnej hmoty k hmote, ktorá vznikla vo veľkom tresku z „fyzikálneho vákua“, biológia sa oprostuje od vnímania zvierat, rastlín a človeka ako komplikovaného mechanizmu

a prikláňa sa k teórii informačných polí v prírode, ktoré sú nezávislé na hmote a psychológia stále viac dospieva k názorom, že „vedomie je niečo, čo vo svojej podstate nie je viazané na hmotu šedej mozgovej kôry.“ (Grof, S. 1992 s.2), ba dokonca Popper hovorí, že „vysvetlenie javu človek sa nezaobíde bez uznania nehmotného centra “duše“.“ (Eccles, J., C. - Popper, K. R., 1977). Všetky uvedené i ďalšie vedecké objavy viedli k vytváraniu novej paradigmy vedy, ktorá podľa nášho názoru je determinovaná nástupom ďalšej fázy rozvoja ľudskej spoločnosti, tzv. informatickej spoločnosti, alebo aj spoločnosti tretej vlny ako o nej pojednáva Toffler. V poslednom období veľa vedcov ostro kritizuje karteziánsko – newtonovskú predstavu o svete, za všetkých vyberieme názory Fritjofa Capru, ktorý vo svojej knihe Bod obratu kritizuje až obviňuje vedcov s takýmto videním sveta zo zodpovednosti z narušenia rovnováhy vo svete, keď zvyrazňuje sociálnu a ekologickú krízu, ktorú veda vyvolala. Východisko vidí len v zmene paradigmy na holistický prístup k realite, ktorý je svojou podstatou hlboko ekologický a je blízky východnej spiritualite. Podľa neho len takto nájdeme cestu k trvale udržateľnému rozvoju. (CAPRA Fritjof. 2002) Iste nie je náhodou, že začiatok informatickej spoločnosti, začiatkom druhej polovice 20. storočia (objavenie počítača v roku 1956) a vydanie zásadného diela v oblasti hľadania novej paradigmy vedy Kuhnom spadajú do jedného obdobia. Ako hovorí Sawicki „nové fyzikálne paradigmy otvorili nové priestory pre výskum a poznanie aj v starých fyzikálnych paradigmách, ale globálne ich nezhodnotili.“ (Sawicki, S. 2006. s. 20 – 21). Nová paradigma vedy pojednáva o svete a javoch okolo nás „ako o skôr sa meniacom súcne, ktorého podstatu tvorí nie hmota, ale energia, ktorá sa môže ľubovoľne premieňať a v ktorej vládnu zákony paradoxna“ (Sawicki, S. 2006 s. 15). Svet je chápaný vitalisticky ako spontánne sa prejavujúci organizmus, ktorý podlieha neustálej zmene, spájajú ho mnoho úrovňové väzby a vedec má pozíciu zúčastneného pozorovateľa. Práve zúčastnenosť vedca prispieva k vneseniu duchovného rozmeru do vedy podľa novej vedeckej paradigmy.

Skúsme si v krátkosti osvetliť v čom je „nová“ paradigma rozdielna od „starej“, využijem k tomu názory Víta Erbana, ktoré majú podľa môjho názoru vysokú vypovedaciu hodnotu:

<u>„klasická (osvietenecká) paradigma</u>	<u>postklasická (postmoderná) paradigma</u>
fakty	súvislosti
pravda	význam (zmysel)
znak, schéma	symbol, metafora
analýza	syntéza
racionalita	intuícia, inšpirácia (rola nevedomia)
redukcia (zjednodušenie)	reštitúcia (mnohoznačnosť, neuchopiteľnosť)
základné stavebné jednotky	jednotiaci (usporiadavajúci) princíp

prvky	vzťahy
statický model, mechanizmus	vitalizmus, organicizmus
trvalosť, stav, bytie	transformácia, príbeh, dianie
vývoj, pokrok, unilinearita	pluralita vývojových línií, regresy, slepé uličky
adaptácia, konkurencia	kreativita, spolupráca (symbióza)
zámernosť, účelnosť, program	spontaneita, hravosť, náhoda, chaos
kultivácia vs. prirodzenosť	prelínanie prírody (dedičnosti) a kultúry (výchovy)
izolácia skúmaného (lab. podmienky)	zaradovanie do kontextu (prirodzené podmienky)
jednotlivosť, detail, výsek reality	holizmus (uchopení reality v celku)
jednosmerné vzťahy, hierarchie	spätné väzby, previazanosť, ekológia
subjekt a objekt	relativizácia duality subjektu a objektu
odstup, nezaujatosť, pohľad zvonku	zúčastnenosť, pohľad zvnútra
deskripcia (popis), vysvetlenie	interpretácia (výklad), porozumenie
matematizácia, abstrakcia, teória	literatúra, prax, skúsenosť
veda vs. žitá skúsenosť	skúsenosť ako zdroj vedeckej inšpirácie
diferenciácia vedných odborov	prelínanie odborov, interdisciplinárnosť
jednota, univerzalita, majorita,	rozmanitosť, pluralita, menšiny, výnimky
štandardizácia	eurocentrismus, multikulturalita
vedecké vs. nevedecké	inšpirácia umením, mýtom, imagináciou, hrou
oddelenie vedy a verejnosti	popularizácia, aplikácia, spoluúčasť verejnosti
nezávislosť vedy	etické, sociálne a kultúrne aspekty vedy“

(Erban, V. 2003. s. 3)

Rozboru tabuľky sa nebudeme podrobne venovať, pretože by si to vyžadovalo široký priestor. Ponecháme ho na každého čitateľa, aby si premyslel rozdiely v novej a starej paradigme vedy a ich uplatniteľnosť v spoločenských vedách.

Medzi súčasnými vedcami sa objavujú názory, či je vôbec nevyhnutné, aby existovala paradigma vedy, či jej existencia je na prospech, alebo v neprospech vedy. Medzi zásadných odporcov paradigmy patrí napríklad anglický filozof a biochemik Rupert Sheldrake, ktorý sa domnieva, že „súčasná veda je limitovaná sama sebou. Ako sa ukazuje vždy pri striedaní „paradigiem“ vedy, údaje, ktoré do vopred prijatých schém napasujú, bývajú zabudnuté alebo ignorované.“ (Sheldrake, Rupert. 2003. s. 15) . V tomto zmysle iste nie je bez zaujímavosti názor Mirona Zelinu, že „je otázka, či veda o vzdelávaní – pedagogika – prekročila prah „preparadigmy“ t. j. či disponuje jednou vedeckou teóriou, ktorú by prijala vedecká komunita ako platnú.“ Vzápätí si však aj čiastočne odpovedá, „že pedagogika a psychológia disponujú

nepopierateľným faktom, že človek pod vplyvom učenia sa naučí nielen vedomostiam, ale aj postojom a správaniu.“ (Zelina, M. 2009. s. 13). Taktiež Jan Průcha upresňuje Kuhnov výklad „v zmysle, že paradigma je viac než metodológia vedy, je to „spôsob myslenia“ či „základná orientácia“ určujúca, čo a ako skúmať.“ (Průcha, Jan. 1997. s.29 – 36). Ako konštatuje Oldřich Matoušek „prirodzeným systémom súčasnej sociálnej práce je osoba s jej psychickou výbavou, s jej vzťahmi k ľuďom a k organizáciám, so vzťahmi k fyzickému prostrediu i k spoločenskému systému. Je to systém komplexnejší než u iných spoločenských vied. Zdrojom pre riešenie klientovej situácie môže byť psychická podpora, informácia, preškolenie, hmotná podpora, finančne dostupné bývanie, pomoc pri sanácii dlhov a pod. Klientom najviac nemusí byť len jednotlivec, môžu ním byť skupiny, rodiny, miestne komunity. Aj tieto subjekty majú potreby, ktoré môžu byť neuspokojené (resp. problémy, ktoré nedokázali vlastnými silami riešiť), aj pre ne sa potom hľadajú zdroje. Intervencie majú rôzne široký záber, používa sa mnoho postupov. (Matoušek, O. 2011. s. 22) Ako konštatuje Kraus existuje v histórii sociálnej práce viacero jej paradigiem, „relatívne posledný model, ktorý sa objavil v 80. rokoch minulého storočia je paradigma manažérska, keď klient sa stáva zákazníkom ...“ (Kraus, B. 2011 s. 31). Tento autor poukazuje tiež v zhode s P. Ondrejkovičom na reálnu existenciu tzv. malých paradigiem v sociálnej práci a hovorí dokonca o multiparadigmatičnosti. Podľa nášho názoru je najvýznamnejšou charakteristikou modernizácie spoločenských vied individualizácia prístupu ku každému jednotlivcovi v súlade s jeho predispozíciami a v súlade so sociálnym prostredím, v ktorom sa kontakt realizuje. Takáto individualizácia kontaktov sa nakoniec realizuje v individualizácii myslenia a rozhodovania jedinca v konkrétnych životných situáciách a „musí sa individualizovať aj etická kompetencia a zodpovednosť“. (Páleš, E 2002. s. 3). Páleš ide ešte ďalej, keď hovorí, všetky vedy sú „už aj vopred obmedzené jednostrannými materialistickými predsudkami, takže sa programovo odmietajú zaoberať napríklad morálnymi či etickými otázkami. Z toho vyplýva ich neschopnosť uspokojivo pochopiť a vysvetliť človeka a dejiny.“ (Páleš, E. 2002. s. 3).

ZÁVER

V závere príspevku chcem citovať názor Viery Zozulakovej, ktorá v súlade s J. Coatesom „zdôrazňuje potrebu novej ekologickej paradigmy v sociálnej práci, pretože nadmerné vyčerpávanie prírodných zdrojov je výsledkom tých istých tlakov, ktoré vytvárajú sociálnu nespravodlivosť. Jediným riešením je holistický prístup. Sociálna práca má potenciál rozšíriť potrebné holistické chápanie sociálnej, ekologickej a ekonomickej dimenzie o

požadovaný sociálny prechod. Hovoríme aj o prepojení štyroch P: people, planet, profit, participation (ľudia, planéta, zisk a participácia)“ (Zozuláková, V. 2012 s. 54).

LITERATÚRA:

CAPRA, F. 2002. *Bod obratu*. Praha : DhamaGaia 2002. ISBN 80-85905-42-6

ECCLES, J.C., POPPER, K., R. 1977. *The Self and its Brain*. Berlin : Springer, 1977.

ERBAN, V. Nové paradigma? Od mechanizmu k organizmu, od časti k celku. [online] Zelený list 2003 [cit. 2010-01-24] Dostupné na internete:

<http://www2.tf.jcu.cz/~erban/paradigma.pdf>

GROF, S. 1992. *Za hranice mozku. Narození, smrt, transcendence*. Gemma89, Praha, 1992.

KRAUS, B. 2011. *Sociální práce a paradigmata sociální pedagogiky*. In *Politiky a paradigmata sociální práce. Co sme zdělili a co s tím udeláme?* Zlín : Univerzita Tomáše Bati, Fakulta humanitných studií, 2011, s. 27 – 36 ISBN 978-80-7318-994-5

LAZAR, J. Súčasná dôsledky absencie ekonomického liberalizmu na Slovensku. [online] 2009. [cit.2010-01-24]. Dostupné na internete:

http://www.konzervativizmus.sk/upload/pdf/Lazar_ESEJ_2009.pdf

PÁLEŠ, E. Vznikla na Slovensku nová vedecká paradigma? [online] Hospodárske noviny [Cit. 2010-01-24] Dostupné na internete: <http://www.sophia.sk/clankyok/hnoviny.htm>

MATOUŠEK, O. 2011. *Paradigmata, teorie a přístupy v sociální práci*. In *Politiky a paradigmata sociální práce. Co sme zdělili a co s tím udeláme?* Zlín : Univerzita Tomáše Bati, Fakulta humanitných studií, 2011, s. 22 – 27 ISBN 978-80-7318-994-5

PRŮCHA, J. 2005. *Moderní pedagogika*. Praha : Portál, 1997. ISBN 80-7178-170-3

REID, D. 2005. *Tao zdraví, sexu a dlouhého života*. Hodkovičky : Pragma, 2005, ISBN 80-7205-209-8

SAWICKI, S. 2006. Psychospirituálne aspekty spoločnosti. In.: SAWICKI, Silvester – HOLKOVIČ, E. 2006. *Psychologicko – spirituálne a filozoficko – edukačné aspekty osobnosti*. Bratislava : STU, 2006 ISBN 80-227-2447-5

SHELDRAKE, R. 2003. Sedm experimentu, které mohou změnit svět. [online] Sophia 2003 [Cit. 2010-01-24] Dostupné na internete: http://www.sophia.sk/casopis/sophia03_net.pdf

VAŠKO, T. 2003. Nové paradigma vědy. [online elektronický časopis] Maraton č. 4/2003. Dostupné na internete: http://www.valencik.cz/marathon/03/mar030400.htm#_Toc45453363

ISSN 1211-8591

ZELINA, M. *Veda a umenie v edukácii*. Technológia vzdelávania, [on line] Nitra 15, sep. 2009. [Cit. 2010-01-24] Dostupné na internete:

<http://technologiovzdelavania.ukf.sk/index.php/tv/article/view/185>.

ZOZULAKOVÁ, V. 2012. *Rozvoj kompetenčného vzdelávania v sociálnych vedách a udržateľný rozvoj*. In *Výzvy a trendy vo vzdelávaní v sociálnej práci*. s. 51 - 59 Prešov: Prešovská univerzita, 2012. ISBN 978-80-555-0613-5

Kontakt na autora

PaedDr. Ľubomír Holkovič, PhD.
Vysoká škola Danubius,
925 21 Sládkovičovo, Richterova č. 1171
Tel.: +421903450817,
E-mail: lubomir.holkovic@gmail.com